

ÜMMÎ SINAN TEKKESİ

nan Tekkesi 1804'ten itibaren bir Sinânî-Şâbânî tekkesi olarak 1925'e kadar faaliyetini sürdürmüştür. Bu dönemde Zekâî Tekkesi ve Zekâizâde Tekkesi adıyla anılmaya başlanan Ümmî Sinan Tekkesi'nin meşihati M. Zekâî Efendi'nin neslinden gelen, Zekâizâdeler diye tanınan şeyh ailesinin denetiminde kalmıştır. M. Zekâî Efendi'yi oğlu Şeyh Hasan Aziz Efendi izlemiş, daha sonra Hasan Aziz Efendi'nin oğlu Mustafa Zekâî Efendi, M. Zekâî Efendi'nin oğlu İbrâhim Şükrullah Efendi şeyh olmuştur. Âyin gününden ötürü "Cuma Tekkesi" adıyla bilinen Ümmî Sinan Tekkesi'nin hazîresi 1950'lerden itibaren ilginç bir dinî folklor tezahürünün odağı haline gelmiştir. Ramazan ayının ilk iftarında niyetlerinin gerçekleşmesi için adak adayan kişiler iftar saati yaklaşırken Oruç Baba adını verdikleri Şeyh Mustafa Zekâî Efendi'nin kabrinin çevresinde toplanmakta, akşam ezanının okunmasıyla beraber birbirlerine sirke, şeker, zeytin, hurma, su, simit gibi yiyecekler ikram ederek iftar etmektedir. Çoğunluğunu kadınların meydana getirdiği bu kalabalık her geçen yıl biraz daha artmakta, son yıllarda Kürkçü Bostanı sokağından taşarak çevredeki birçok sokağı doldurmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

*Hâlen Âsitâne-i Atıyyede ve Civarında Vâki Olan Dergâh ve Zevâyâ ve Mahall-i Zikrullah, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 1825, sıra nr. 21; İstanbul Tekkeleri Listesi, TSMA, nr. E. 1772, 3333, sıra nr. 23; İstanbul Tekkeleri Listesi, Süleymaniye Ktp., Zühdü Bey, nr. 489, vr. 5^a; Melekpaşazâde Kadri Bey, Hankahnâme, Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, nr. 36, vr. 4^a, sıra nr. 2; Sultan II. Mahmud'un Kızı Salihâ Sultan ile Tophane-i Âmirî Müşiri Halil Rifat Paşa'nın İzdüvâci Merasimindeki Davetlilerin Kaydına Mahsus Defter, İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 2802, vr. 19^a; Âsitâne Tekkeleri, s. 3; Bandırmalizâde, Mecmûa-i Tekâyâ, İstanbul 1307, s. 4; Mecmûa-i Cevâmi', I, 32-33; 1328 Senesi İstanbul Beldesi İhsâiyât Mecmuası, İstanbul 1329, s. 22; Hüseyin Vassâf, Seftine, IV, 273; Zâkir Şükrü, Mecmûa-i Tekâyâ (Tayşi), s. 37; Günay Kut – Turgut Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergehname", *Türkische Miscellen: Robert Anhegger Armağanı*, İstanbul 1987, s. 221, beyit 77 (s. 236, nr. 103'te Eyüp'teki Ümmî Sinan Tekkesi ile karıştırılmıştır); M. Erol Kılıç, "Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddin Efendi'nin 'Tomâr-ı Tekâyâ'sı", *İstanbul Armağanı: Gündelik Hayatın Renkleri* (haz. Mustafa Armağan), İstanbul 1997, III, 269; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 149-150; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 199-200; Hatice Aynur, "Salihâ Sultan'ın Dügün Töreni ve Şenlikleri", *TT*, XI/61 (1989), s. 39; A. Azmi Bilgin, "Sinâniyye", *DİA*, XXXVII, 240-241; Ö. Tuğrul İnançer, "Sinanîlik", *DBİst.A*, VII, 6-8; a.mlf. – M. Baha Tanman, "Ümmî Sinan Tekkesi", a.e., VII, 338.*

M. BAHA TANMAN

ÜMMÜ AMMÂR

(bk. SÜMEYYE bint HUBBÂT).

ÜMMÜ ATIYYE

(أم عطية)

Ümmü Atıyye Nüseybe bint el-Hâris el-Ensâriyye (ö. 70/689-90 [?])

Kadın sahâbi.

Hadis râvilerinden Dubâa bint Hâris'in kardeşidir. Adı Nesîbe şeklinde okunmaya elverişli olduğu için onun Ümmü Umâre Nesîbe bint Kâ'b ile karıştırıldığı görülmektedir. Medineli ilk müslümanlardan olup hicretten hemen sonra Hz. Peygamber'in Medine'de kadınlardan bazı hususlarda söz aldığı, "kadınlar biati" diye bilinen biata katıldı. Biat sırasında Resûl-i Ekrem kadınlara ölümlerinin arkasından yüksek sesle ağlamamaları gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Ümmü Atıyye, "kendi akrabasından biri vefat ettiğinde bir kadının bu şekilde ağladığını ve dolayısıyla onun iyiliğine karşılık vermesi gerektiğini, biattan sonra bu mümkün olamayacağı için de söz konusu kadından helâlik almak istediğini" dile getirdi. Resûl-i Ekrem ona bir şey söylemedi (veya "Git, izin al" buyurdu). Ümmü Atıyye gidip geldikten sonra Resûlullah'a biat etti (Buhârî, "Tefsîr", 60/3, "Ahkâm", 49; Müslim, "Cenâ'iz", 33; Nesâî, "Bî'at", 18). Hz. Peygamber'in sünnetine uyma konusundaki titizliğiyle dikkat çeken Ümmü Atıyye vefa, metanet, dirayet ve güzel ahlâk sahibi bir kadındı. Resûl-i Ekrem ile birlikte yedi gazveye katılarak cephe gerisinde hastalara baktı, yaralıları tedavi etti, mücahidlere yemek hazırlayıp su dağıttı, binek ve eşyaların gözetimini üstlendi (Müslim, "Cihâd", 142; Dârimî, "Cihâd", 30; İbn Mâce, "Cihâd", 35).

Ümmü Atıyye'nin Ehl-i beyt ile yakın ilişkisi vardı. Hz. Âişe ile sıkça görüşür, ona hediyeler gönderirdi. Hz. Peygamber'in kızları Zeyneb ve Ümmü Külsûm'un cenaze hizmetlerinde görev aldığı için, teçhiz ve tekfinle ilgili hükümler konusunda onun rivayet ettiği hadisler esas alınmıştır. Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra Basra'ya yerleşti; buradaki sahâbe ve tâbiîn bu hususla ilgili âdâb ve ahkâmı ondan öğrendi. "Cenazelerin arkasından yürümekten nehyedilmiştik, fakat bu bize kesin biçimde yasaklanmış değildi" sözüyle (*Müsned*, VI, 408; Müslim, "Cenâ'iz", 34-35; Ebû Dâvûd,

"Cenâ'iz", 40; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 50) yasaklar arasında bir derece farkının bulunduğu işaret etmesi İslâm dinini iyi yorumlayan fakih sahâbilerden olduğunu göstermektedir. Kadınların özel hallerine dair hususlarda da bilgisine başvurulmuş bir hanımdı. Onun fıkıh bilgisini gösteren bir hadise de Hz. Peygamber'in zekât malı olarak kendisine gönderdiği bir koyunun etini Âişe'ye hediye etmesidir. Resûlullah sadaka ve zekât malından yemediği halde bu etten yemiş ve kendisine zekât verilen kişinin bunu başkasına hediye edebileceğini göstermiştir (Buhârî, "Zekât", 31, "Hibe", 7). Nitekim bu rivayet "Esbâbin değişmesi, a'yânın değişmesi hükmündedir" veya, "Bir şeyde sebep-i temellükün tebeddülü o şeyin tebeddülü makamına kâimdir" şeklinde ifadesini bulan kâide-i külliyye kaynak teşkil etmiştir. 70 (689-690) yılına kadar yaşadığı zikredilen Ümmü Atıyye (*Zehebî*, II, 318) çok hadis rivayet eden kadın sahâbilerden olup Enes b. Mâlik, İbn Sîrîn, Hafsa bint Sîrîn, Abdülmelik b. Umeyr, âzatlısı Ümmü Şerâhîl, torunu İsmâil b. Abdurrahman b. Atıyye ve Ali b. Akmer kendisinden hadis rivayetinde bulunmuştur. Ümmü Atıyye'nin *Kütüb-i Sitte* ile Ahmed b. Hanbelî'nin *el-Müsned*'indeki hadislerinin sayısı tekrarlarıyla birlikte 100'ü aşar.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 408; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 455-456; İbn Hibbân, *eş-Şikâat*, III, 423; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, IV, 417, 471-472; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Halil Me'mûn Şihâ), Beyrut 1418/1997, V, 473; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXV, 315-316; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 318; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 476-477; Ahmed Halil Cum'a, *Nisâ' min 'aşri'n-nübüve*, Beyrut 1412/1992, I, 169-177.

ZEKERİYA GÜLER

ÜMMÜ'l-BENÎN

(أم البنين)

Ümmü'l-Benîn bint Abdilazîz b. Mervân b. Hakem el-Ümeviyye (ö. 117/735)

Ömer b. Abdülazîz'in kız kardeşi,
I. Velîd'in hanımı.

I. (VII.) yüzyılın ortalarında Medine'de doğduğu tahmin edilmektedir. Babası Mısır Valisi Abdülazîz b. Mervân, annesi Hz. Ömer'in torunu Ümmü Âsım'dır. Baba bir erkek kardeşleri Ömer, Âsım, Ebû Bekir, Muhammed, Asbağ ve Süheyl; kız kardeşleri Ümmü Muhammed, Ümmü Süheyl, Ümmü Osman ve Ümmü'l-Hakem'dir. Daha çok Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in

kardeşi olarak tanınmıştır. Ümmü'l-Benîn'in hadis ve fıkıh alanında hem aile içerisinde kendini yetiştirme imkânı bulduğu hem de Medine'nin ilim muhitinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Emevî Halifesi I. Velîd muhtemelen 91 (710) yılında Medine'yi ziyaret ettiğinde güzelliği, ahlâkı ve bilgisiyle tanınan Ümmü'l-Benîn ile evlendi. Bu evlilikten Abdülazîz, Muhammed ve Âişe isimli çocukları dünyaya geldi. Ümmü'l-Benîn'in evlendikten sonraki hayatı Dımaşk'ta geçti. Dımaşk'ta biri Tâhûne'de, diğeri Bâbülfarâdis'in dış kısmında iki evi vardı. Sarayda kalıp kalmadığı bilinmemektedir. Ümmü'l-Benîn ilmi faaliyetlerine devam etti. Başta hadis olmak üzere ilmi ve edebî toplantılara katılarak dönemin kadın muhaddisleri arasında seçkin bir yer edindi. Kaynaklarda hadis râvisi diye kaydedilen Ümmü'l-Benîn'den İbrâhim b. Ebû Able rivayette bulunmuş, rivayet ettiği hadislerden biri Nesâî'de yer almıştır (Bolelli, s. 112).

İslâm tarihinde siyasî gelişmelerle ilgilenen ilk halife eşlerinden biri olan Ümmü'l-Benîn, Dımaşk'a gelen heyetlerden eyalet valileri hakkında bilgi alırdı. Halka zulmettiğini, ağır vergiler koyduğunu ve haksız kazanç elde ettiğini öğrendiği valilerin hediyelerini kabul etmez, onların görevlerini sürdürmelerini engellemeye çalışırdı. Haccâc b. Yûsuf'un kardeşi olan ve kötü yönetimi dolayısıyla hakkında şikâyetler bulunan Yemen Valisi Muhammed b. Yûsuf es-Sekaff'nin I. Velîd'e Mekke'de sunduğu hediyeleri meşrû yollarla elde edilmediği gerekçesiyle iade ettirmişti. Görüşlerini delilleriyle ortaya koyup fikirlerini cesaretle ifade edebilmesi ve hitabet gücü Ümmü'l-Benîn'in belirgin özellikleri arasında sayılmaktadır. Irak Valisi Haccâc b. Yûsuf'u Abdullah b. Zübeyr'i katletmesi, Kâbe'yi mancınıkla yıkması ve kadınların görüşlerine değer verilmemesi hususundaki tavsiyeleri yüzünden açıkça eleştirirdi. Devrin meşhur şairlerinden Vaddâhu'l-Yemen Abdurrahman b. İsmâil, Ümmü'l-Benîn hakkında yazdığı bir gazel yüzünden öldürüldü. Şairle Ümmü'l-Benîn arasında duygusal bir yakınlık bulunduğu yolundaki haberler doğru değildir.

117'de (735) vefat eden Ümmü'l-Benîn'in (İbnü'l-Cevzî, VII, 185) ölüm yeri ve kabrinin nerede olduğu bilinmemektedir. Ümmü'l-Benîn dindarlığı, güzel ahlâkı, belâgatı ve zekâsıyla şöhret bulmuş ve bu özellikleri şiirlere konu olmuştur. Gece ibadetlerine devam eder ve çok oruç tutardı. Bol miktarda sadaka verir, hayır hase-natta bulunurdu. Her hafta cuma günü bir

köle âzat ettiği ve bağış yaptığı rivayet edilir. Ayrıca askerlere maddî destek sağ-lar, yine her hafta bir at satın alarak bir süvariye hediye ederdi. Sadece iyilik sahiplerine gıpta ettiğini söylerdi. "Kişi kalbindeki mehâbetullahın azametinden daha güzel bir süsle nitelenemez" sözü onun hususiyetlerinin ve hayat anlayışının bir özeti gibidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1982, s. 165; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Ah̄bârü'n-nisâ' fi Kitâbi'l-Egâ-nî* (nşr. Abdülemîr Mühennâ), Beyrut 1409/1988, s. 21-23; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk* (Amrî), LXX, 204-207; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam (Atâ)*, VII, 185; Yâsîn b. Hayrullah el-Hatib el-Ömerî el-Mevsilî, *er-Rauzatü'l-feyhâ' fi tevârîhi'n-nisâ'* (nşr. İmâd Ali Hamza), [baskı yeri yok] 1407/1987 (Dârü'l-âlemiyye), s. 348-349; Mehmet Zihni, *Meşâhîrü'n-nisâ* (haz. Bedreddin Çetiner), İstanbul 1982, s. 68-70; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, I, 150-154; Muhammed Hüseyin el-Hâirî, *Terâcimü a'lâmi'n-nisâ'*, Beyrut 1407/1987, I, 242; Ahmed Hafîl Cum'a, *Nisâ'ün mine'l-târîh*, Dımaşk 1418/1997, s. 99-141; Nusretin Bolelli, *Kadınların Hadis İlmîni-deki Yeri*, İstanbul 1998, s. 112.

GÜLGÜN UYAR

ÜMMÜ'İ-BERÂHİN

(bk. AKÂİDÜ'S-SENÜSİ).

ÜMMÜ CEMİL

(أم جميل)

Ümmü Cemil Avrâ (Ervâ, Fâhite) bint Harb b. Ümeyye el-Ümeviyye

Tebbet sûresinde

"hammâlete'l-hatab" sıfatıyla anılan müşrik kadın.

Ümeyye b. Abdüşemsoğulları'nın Anâ-bis kolundan Harb b. Ümeyye'nin kızı, Ebû Süfyân'ın kız kardeşi, Ebû Leheb'in karısıdır. Annesinin ismi Fâhite bint Âmir b. Muattib es-Sekaff'dir. Mekke döneminde İslâmiyet aleyhinde faaliyet gösteren müşrik kadınların başında gelir; bizzat Hz. Peygamber'e fiilî ve sözlü ağır hakaretlerde bulunurdu. Topladığı dikenli ağaç dallarını demet yapıp boynuna bağladığı ve gecele-yin Resûl-i Ekrem'in geçeceği yollara saçtığı bildirilmektedir. Ayrıca Resûlullah'a düş-manlık hususunda kocası Ebû Leheb'i tahrik eder ve ona yardımcı olurdu.

Tebbet sûresi İslâm davetinin açıktan yapılmaya başlandığı risâletin dördüncü yılında Ebû Leheb ile Ümmü Cemil hakkında nâzil olmuştur. Ebû Leheb'in alevli bir ateşe yaslanacağını, karısının boynun-

da bükümlü bir ip olduğu halde o ateşe odun taşıyacağını bildiren âyetleri duyan Ümmü Cemil'in, Hz. Peygamber'e çatmak ve elindeki taşla ağzına vurmak amacıyla Kâbe'ye doğru koştuğu, onun öfkeli bir şekilde geldiğini gören Ebû Bekir'in endişeye kapılması üzerine Resûlullah'ın ona, "Kur'an okuduğun zaman benimle âhirete inanmayanlar arasına görünmeyen bir perde çekeriz" âyetini okuyarak (el-İsrâ 17/45) Ümmü Cemil'in kendisini göremeyeceğini söylediği rivayet edilir. Önünde durduğu halde Hz. Peygamber'i göremeyen Ümmü Cemil, Ebû Bekir'e arkadaşının nereye gittiğini sormuş ve, "Arkadaşın beni hicvetmiş. O şairse ben de şairim; kocam da şairdir. İşte ben de onu hicvediyorum" diyerek, "Kötü bir adama isyan ediyoruz / Onun ortaya attığı şeyleri reddediyoruz / Dinini de sevmiyoruz" mısralarını okuduktan sonra oradan ayrılmıştır. Diğer bir rivayete göre Ümmü Cemil, Tebbet sûresinin nüzûlünden sonra Resûl-i Ekrem'e kendisini niçin hicvettiğini sorunca, "Seni ben değil Allah hicvetti" cevabını almış, bunun üzerine, "Sen beni odun taşırken yahut boynumda bükülmüş biriple hiç gördün mü?" demiştir. Bu hadiseden sonra bir müddet vahiy gelmediği, Ümmü Cemil'in Hz. Peygamber'e "Rabbin seni terketti, herhalde sana darılmış olmalı" dediği, Duhâ sûresinin ilk âyetlerinin bu olayın ardından nâzil olduğu nakledilir.

Risâlet öncesi dönemde Resûlullah'ın kızları Rukıyye ve Ümmü Külsüm, Ümmü Cemil'in iki oğlu Utbe ve Uteybe ile nikâhlanmıştı. Henüz düğün olmadan Tebbet sûresi inince Ümmü Cemil ile kocası Ebû Leheb, Rukıyye ve Ümmü Külsüm'ün atalarının dininden çıktığını ileri sürerek oğullarının onlardan ayrılmasını sağladı. Hz. Peygamber'le görüşmeye gelen Uteybe, "Ben senin dinini tanımiyorum, kızından da ayrıldım. Artık ne sen beni sev ne de ben seni severim. Ne sen bana gel ne de ben sana gelirim" diyerek Resûl-i Ekrem'in gömleğini yırtmış, o da, "Dilerim ki Allah köpeklerinden bir köpeği senin üzerine salar" sözleriyle Uteybe'ye beddua etmiştir. Bu sözleri duyan Ebû Leheb bedduanın gerçekleşmesinden korktuğunu söylemiş, nitekim o sırada ticaret için Şam'a giden Uteybe yolda bir aslan tarafından parçalanmıştır. Uteybe'nin can verirken, "Ben si-zze Muhammed insanların en doğru sözlüsüdür dememiş miydim" dediği rivayet edilir. Ümmü Cemil, Tebbet sûresindeki vasfıyla anılmış ve şairler tarafından da hicvedilmiştir. Ölüm yeri ve tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır.